УДК 821.161.2.09Франко:821.162.1.09
https://doi.org/10.17721/psk.2026.42.12-42

Ростислав Радишевський
ORCID 0000-0002-5279-8232

ФРАНКІАНА ФЛОРІАНА НЕУВАЖНОГО

Анотація. *У статті проаналізовано літературно-критичні зацікавлення Ф. Неуважного художньою творчістю та громадсько-політичною діяльністю Івана Франка. Зауважено, що творчість українського письменника викликала інтерес з боку багатьох польських літературознавців: М. Якубця, М. Купльовського, Г. Паздро, А. Вонторського, Е. Касперського та ін. Важливе місце серед них посідають літературознавчі розвідки Ф. Неуважного, спрямовані передусім на дослідження селянської тематики у творчості та громадсько-політичній діяльності українського письменника. Констатовано, що вперше до цієї тематики польський літературознавець звернувся ще під час роботи над книгою «Про українську поезію від Івана Котляревського до Ліни Костенко» (1993), де розмістив розвідку «Громадянські ідеї і "поезія думки" Івана Франка». Подальшому вивченню селянської тематики у творчості І. Франка, зокрема в її поетичному розрізі, Ф. Неуважний присвятив книжку польськомовних перекладів праць українського поета з окремою і значною за обсягом передмовою «Іван Франко. Вибір поезії» (Видавництво Оссолінеум, Вроцлав, 2008). У 7-ми тематичних рубриках видання літературознавець проаналізував 1) життя І. Франка; 2) його суспільні та естетичні погляди; 3) прозу та драматургію; 4) поезію; 5) переклади; 6) наукову діяльність; 7) етапи сприйняття у Польщі творчості Івана Франка та її літературно-критичну оцінку.*

Відзначено, що франкініана Ф. Неуважного стала вагомим внеском у вивченні творчості письменника польськими та українськими літературознавцями.

Ключові слова: *літературна критика, польське літературознавство, франкініана, поезія, проза, драматургія, ідейно-тематичні концепти.*

Інформація про автора: *Радишевський Ростислав Петрович, академік НАН України, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри полоністики Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка.*

Електронна адреса: *rostyslav.r58@gmail.com*

CC License Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)
© Радишевський Ростислав, 2026

Rostyslav Radyshevskyi

FLORIAN NIEUWAŻNY'S STUDIES ON IVAN FRANKO

Abstract. *The article examines the literary-critical work of Florian Nieuważny devoted to the literary heritage and socio-political activities of Ivan Franko. Franko's work has attracted sustained attention from Polish scholars, including M. Jakubiec, M. Kuplowski, G. Pazdro, A. Wątorski, and E. Kasperski. Neuważny's contribution occupies an important place in Polish Franko studies and provides a basis for examining the reception of Franko's literary and intellectual legacy in Poland.*

The study applies methods of literary-critical analysis, contextual analysis, and comparative interpretation. The research focuses on Nieuważny's scholarly publications devoted to Franko and considers the development of his approach to the writer's work. Particular attention is given to the representation of peasant life and the social dimension of Franko's literary and socio-political activity.

The analysis demonstrates that Nieuważny addressed the theme of peasant life in Franko's work in his book On Ukrainian Poetry from Ivan Kotliarevskyi to Lina Kostenko (1993). The book contains the study "Civic Ideas and the 'Poetry of Thought' of Ivan Franko," which examines the relationship between Franko's literary expression, social ideas, and civic position. Nieuważny developed this line of research in the volume Ivan Franko: Selected Poetry, published by Ossolineum in Wrocław in 2008. The publication contains Polish translations of Franko's poetry and an extensive scholarly preface. Nieuważny structures his interpretation around seven thematic sections. He examines Franko's biography, social and aesthetic views, prose and drama, poetry, translations, and scholarly work. The final section addresses the reception of Franko's writings in Poland and their literary-critical interpretation. The study of Franko's poetry gives particular attention to the representation of peasant life and its connection with the poet's social worldview.

Ivan Franko studies of Nieuważny reveal a consistent scholarly interest in the interaction between literary creativity and social thought. His interpretation places Franko's poetry within the broader context of Ukrainian literary and socio-political development and presents the Polish reception of his work as an important component of Franko studies. Nieuważny's publications contributed to the dissemination and critical interpretation of Franko's legacy in the Polish scholarly and cultural context. His work also provides Ukrainian scholars with valuable material for studying the history of Polish reception of Ivan Franko.

Florian Nieuważny's research represents a significant contribution to Polish Franko studies. His publications combine literary analysis, attention to the writer's social ideas, and consideration of the history of Franko's reception in Poland. The scholar's approach demonstrates the importance of examining Franko's literary heritage through the relationship between aesthetic, civic, and socio-political dimensions.

***Keywords**: literary criticism, Polish literary studies, Frankiana, poetry, prose, drama, ideological-thematic concepts.*

***Information about author:** Rostyslav Radyshevskyi, Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine, Doctor of Philology, professor, head of the department of Polish studies, Educational and Scientific Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv.*

***E-mail:** rostyslav.r58@gmail.com*

Rostysław Radyszewśkyj

FRANKIANA FLORIANA NIEUWAŻNEGO

***Abstrakt.** Artykuł analizuje zainteresowanie F. Nieuważnego twórczością literacką oraz działalnością społeczno-polityczną Iwana Franki. Zauważono w nim, że dorobek tego ukraińskiego pisarza przyciągał uwagę wielu polskich badaczy literatury, w tym M. Jakubca, M. Kuplowskiego, G. Pazdry, A. Wątorskiego i E. Kasperskiego. Istotne miejsce w tym gronie zajmują prace naukowe F. Nieuważnego, koncentrujące się przede wszystkim na motywie życia chłopskiego w twórczości i działalności społeczno-politycznej ukraińskiego pisarza. W artykule odnotowano, że polski badacz po raz pierwszy podjął ten temat podczas prac nad książką „O poezji ukraińskiej od Iwana Kotlarewskiego do Liny Kostenko" (1993), w której zamieścił szkic zatytułowany „Idee obywatelskie i »poezja myśli« Iwana Franki". Nieuważny pogłębił analizę wątku chłopskiego w twórczości Franki – a zwłaszcza w jego poezji – w tomie przekładów utworów ukraińskiego poety zatytułowanym „Iwan Franko: Wybór poezji" (Wydawnictwo Ossolineum, Wrocław 2008), opatrzonym obszernym wstępem. W siedmiu rozdziałach tematycznych badacz omówił: 1) życie Franki; 2) jego poglądy społeczne i estetyczne; 3) jego prozę i dramaturgię; 4) jego poezję; 5) jego przekłady; 6) jego działalność naukową; oraz 7) etapy recepcji twórczości Iwana Franki w Polsce wraz z jej oceną literacko-krytyczną.*

Podkreślono, że prace F. Nieuważnego poświęcone Iwanowi France wniosły istotny wkład w badania nad twórczością tego pisarza, prowadzone przez polskich i ukraińskich literaturoznawców.

Słowa kluczowe: *krytyka literacka, polonistyka, frankiana, poezja, proza, dramat, motywy konceptualne.*

Nota o autorze: *Rostysław Radyszewśkyj, akademik Narodowej Akademii Nauk Ukrainy, doktor habilitowany, profesor, kierownik Katedry Polonistyki Dydaktyczno-Naukowego Instytutu Filologii Narodowego Uniwersytetu imienia Tarasa Szewczenki w Kijowie.*

E-mail: *rostyslav.r58@gmail.com*

Серед когорти визначних польських літературознавців, які у своїх дослідженнях зверталися до творчої постаті І. Франка (М. Якубець, М. Купльовський, Г. Паздро, А. Вонторський, Е. Касперський та ін.) важливе місце посідають й історико-літературні дослідження Флоріана Неуважного.

До аналізу ідейно-тематичних концептів творчості українського письменника Ф. Неуважний звертався ще під час роботи над книжкою «Про українську поезію від Івана Котляревського до Ліни Костенко» (1993), де розмістив розвідку «Громадянські ідеї і "поезія думки" Івана Франка».

У статті проаналізовано «проблематику гуманізму, гідності та бунту» у творчості українського письменника. «У його поезії, — зазначав Ф. Неуважний, — не кажучи вже про інші літературні галузі, якими він займався, виявилася не тільки схильність до творчого успадкування досягнень попередників у рідній поезії, але й запланована дія, спрямована на включення рідної, української літератури до кола активних європейських літератур, чого він досягав головним чином через творче звернення до класичної та сучасної йому спадщини світової літератури.

Іван Франко здійснив це — підняв рідну літературу до вершин європейських літератур завдяки розумінню справи, започаткованої Тарасом Шевченком, і завдяки неймовірним інтелектуальним зусиллям, що спонукало Михайла Возняка визначити Івана Франка як титана думки і праці» (Nieuważny, 1993, s. 35).

Універсалізм Франка, на думку польського літературознавця, підкріплений незламністю характеру і послідовною вірністю реалістич-

ним методам поетичного бачення світу, схильність до трактування праці поета як покликання, а навіть місії, як своєрідного жертвоприношення («Semper tiro!»), значною мірою підготували ґрунт для розвитку сучасної української поезії XX століття. Доказом цьому є еволюція поезії Лесі Українки, пошуки поетів «Молодої Музи», не кажучи вже про послідовників певних естетичних ідей І. Франка, серед яких важливу роль відіграла ідея творчої праці, підхоплена і розвинена Максимом Рильським і Дмитром Павличком.

У 1990-х роках, працюючи науковим співробітником Університету Марії Кюрі-Склодовської в Любліні, він розпочав роботу над книжкою польськомовних перекладів поетичних текстів І. Франка, яка побачила світ у відомій серії видавництва Оссолінеум під назвою: «Іван Франко. Вибір поезії» (Видавництво Оссолінеум, Вроцлав, 2008).

Крім власне перекладів, до книжки входить і ґрунтовна, велика за обсягом передмова, у якій літературознавець детально простежує всі етапи життєвого й творчого шляху українського поета. Відзначаючи у вступі до цієї праці неперecічну роль письменника для України та польсько-українських культурних взаємин, він констатує: «Історія української культури останньої чверті XIX — початку XX ст., зокрема на Галичині, нерозривно пов'язана з постаттю Івана Франка. Він є найвидатнішим, після Тараса Шевченка, українським письменником. Його талант, знання та особистість проявлялися також і в інших сферах: літературній критиці, науці та публіцистиці. Творчу роботу він поєднував із громадською та політичною діяльністю. Мав значний художній та ідейний вплив на своїх сучасників та письменників наступних поколінь. Він також відіграв важливу роль у польсько-українських літературних та суспільних відносинах» (Franko, 2008, s. V–CLXXXII).

Свою вступну статтю до перекладів українського поета Ф. Неуважний поділив на 7 тематичних рубрик: 1) життя І. Франка; 2) суспільні та естетичні погляди; 3) проза і драматургія; 4) поезія; 5) переклади; 6) наукова діяльність; 7) Франко в Польщі.

Перша із цих рубрик, у свою чергу, має кілька внутрішніх підрозділів, зміст яких пов'язаний зі спробою автора деталізувати головні

етапи біографії письменника крізь призму становлення його суспільно-політичного світогляду та літературно-художніх уподобань.

У першому з них «Дитинство та шкільні роки» Ф. Неуважний простежує дитячі та юнацькі роки життя українського письменника. Говорячи про навчання Франка у польській гімназії в Дрогобичі, автор відзначає, що за великі успіхи Крайова шкільна рада вже в першому класі звільнила його від плати за навчання, що мало важливе значення для його подальшої освіти, а також те, що вже в гімназії йому трапилися вчителі, які звернули увагу на надзвичайну пам'ять та літературні здібності учня, позичали йому книжки і піклувалися про його виховання. Серед них, посилаючись на спогади І. Франка, автор згадує імена полоністів Юліуша Турчинського та Пйотра Париляка, учителя природознавства Емерика Турчинського, математика і знавця світової літератури Миколая Міхонського, а також учителів української мови та літератури Івана Верхатського, Миколу Антоневича та Ксенофонта Охримовича. Водночас, як зауважує літературознавець, з усіх предметів юнака найбільше приваблювала література. Саме під час навчання в гімназії він познайомився з канонами класичної та новітньої літератури, з творчістю польських поетів — від Рея до романтиків, та українських письменників: Івана Котляревського, Тараса Шевченка, «Кобзаря» якого знав напам'ять, а також — із творчістю письменників, що були його сучасниками: Миколи Костомарова, Пантелеймона Куліша, Марка Вовчка, Івана Нечуя-Левицького, Панаса Мирного та інших. У старших класах гімназії Іван Франко зачитувався німецькою та англійською літературою і громадив власну бібліотеку. Тоді ж майбутній письменник почав збирати народні пісні, казки, прислів'я та інші етнографічні матеріали, писати вірші, оповідання, драматичні твори, робити перші переклади, зокрема — фрагментів із Біблії та давнього німецького епосу «Пісня про Нібелунгів», творів класичної грецької літератури. Гімназійні успіхи Франка сприяли й тому, що в 1875 р., коли він вступив на філософський факультет Львівського університету з наміром вивчати класичну філософію та українську і світову літературу, його скромні засоби до існування забезпечувала й стипендія Самуеля Ґловінського, яку йому присудили рішенням Крайової шкільної ради ще у випускному класі гімназії.

У підрозділі «Вплив Драгоманова» Ф. Неуважний зауважує важливий вплив на формування світогляду майбутнього письменника цього визначного українського культурно-політичного діяча. Науковець простежує зв'язки І. Франка з українським «Академічним гуртком» та його друкованим органом — часописом «Друг», а також зі студентською організацією «Дружній лихвар», що підтримувала стосунки з товариством «Просвіта» та Науковим товариством імені Шевченка. Саме в студентські роки І. Франко, на думку Ф. Неуважного, відчув на собі, як й інша українська студентська молодь, вплив демократичних ідей М. Драгоманова, суголосних із тодішньою радикальною західноєвропейською суспільною думкою. Прагнення європеїзувати українську інтелігенцію особливо імпонували тодішнім поглядам Франка.

Уже на першому курсі, відзначає літературознавець, письменник-початківець опублікував у часопису «Друг» вірші та повість «Петрії і Довбущуки», що описувала життя українського села (1875–1876), також видав поетичну збірку «Балади і роскази» (1876), до якої увійшли вірші та переклади. Зміни, що відбувалися у світогляді І. Франка, яскраво ілюструють вірш «Наймит» та сатира «Поступовець», опубліковані на шпальтах «Друга». Тоді ж на сторінках літературного альманаху «Дністрянка» він опублікував переклад новели Еміля Золя «Повінь» і свої перші реалістичні оповідання про життя села «Лесишина челядь» та «Два приятелі».

У той же період у часопису «Друг» Іван Франко публікує цикл «Борислав. Картини з життя підгірського народу». За словами літературознавця, «це були т. зв. бориславські оповідання, в яких автор вперше ввів до української літератури робітників, висвітлюючи важкі, небезпечні умови праці у нафтовій промисловості та експлуатацію, якій піддавалися робітники. Він захищав скривджених, здебільшого селян, що прийшли за хлібом до міста. Твори, опубліковані за ці два роки, вказували на те, що молодий письменник прагне висвітлювати життя та працю простого народу» (Franko, 2008, s. XI).

Арешт І. Франка в 1877 р. за звинуваченням у пропаганді соціалізму та належності до таємної організації, пов'язаної, на думку ро-

сійської політичної жандармерії, із впливом на польські часописи та польське студентське товариство революційних ідей М. Драгоманова, став для нього «болісним досвідом, враховуючи те, що він, як сам писав, у той час не був ані соціалістом, ані політичним діячем».

Після звільнення, як зазначає Ф. Неуважний у наступному підрозділі «Політична та видавнича діяльність», І. Франко на якийсь час став «завзятим пропагандистом ідей соціалізму». Після заборони часопису «Друг», у якому побачили світ перші твори письменника, за фінансової підтримки М. Драгоманова та інших українських культурно-політичних діячів ініційовано видання нового літературно-політичного місячника «Громадський друг», а після й його заборони — збірок «Дзвін» (1878) та «Молот» (1879). «Часопис, як пізніше оцінював І. Франко, був рішучим викликом, кинутим суспільству за його страх і бойкот: "Майже кожний вірш, кожна повість, кожна стаття аж до бібліографічних нотаток на обкладинках — були провокацією, кинутою старій галицько-руській рутині та безладові"» (Franko, 2008, s. XIII).

У часопису «Громадський друг» були надруковані вірші І. Франка «Товаришам із тюрми», «Думка в тюрьмі», «Невільники». У збірці «Дзвін» поет опублікував програмний вірш «Каменярі», а у збірці «Молот» — сатиричну поему «Дума про Наума Безумовича». У згаданому часопису та збірках побачили світ статті та оповідання, у яких у критичному світлі І. Франко показав галицьку інтелігенцію. Там він також опублікував повість «Boa constrictor» як тематичне продовження бориславських оповідань. Крім цього, у «Молоті» також надруковано теоретичну і водночас полемічну статтю «Література, її завдання і найважніші ціхи», в якій І. Франко стверджував, що метою літератури є реалістичний опис дійсності. Тоді ж, як зазначає Ф. Неуважний, письменник налагодив контакти з львівською пресою. У часопису «Tydzień literacki» («Літературний тиждень») він опублікував цикл сатиричних оповідань «Рутенці». У польськомовних творах «Młoda Ruś» («Молода Русь»), «Człowiek zwyczajny» («Звичайна людина») та «Zniechęcony» («Знеохочений») І. Франко показав характерні типи галицької інтелігенції, людей різних партій та поглядів.

Політичну діяльність українського письменника цього періоду життя Ф. Неуважний характеризує з погляду його діяльності у Львівському соціалістичному комітеті. «Галицькі соціалісти мали виступати проти національного гноблення, прагнути до самостійності всіх народів, їх бажанням було "аби польський та руський народи відновили самостійне національне буття", — писав Ф. Неуважний, оцінюючи тодішні політичні уподобання І. Франка. — Програма противилася відновленню Польщі в її історичних межах, водночас засуджуючи розпалювання ворожнечі між українцями та поляками. Проти вимог соціалістів запротестували консервативні кола, а австрійська влада посилила репресії. Партія тоді так і не утворилася» (Franko, 2008, s. XVIII).

1880-ті роки життя та творчості І. Франка літературознавець характеризує у підрозділі «Сільський період», де відзначає суттєве зростанні літературної та публіцистичної діяльності письменника, а також поступове здобуття визнання і популярності його творчості. Саме в «сільський період» він опублікував свій програмний вірш «Гімн» («Вічний революціонер»), написаний українською мовою, а надрукований латинськими літерами. Цей період, як відзначає Ф. Неуважний, ознаменувався також розвитком прози І. Франка. Саме тоді він надрукував у часопису «Світ» перші розділи повісті «Борислав сміється», тематично пов'язаної із циклом бориславських оповідань та повістю «Boa constrictor», повість на історичну тему «Захар Беркут», біографію Федоровича (1811–1871), юриста за освітою, письменника-моралісту, учасника Листопадового повстання та депутата віденського сейму в 1848 р. тощо.

Окремий підрозділ «Співпраця з польськими часописами» Ф. Неуважний присвятив історії публікації праць І. Франка у польськомовній періодиці. Як зауважував літературознавець, «у 80-х роках політичні поділи в Галичині ще не були надто виразними, а націоналізм — надто сильним, що дозволяло літераторам і публіцистам співпрацювати з різними видавництвами. За прикладом інших українців Франко скористався цими умовами, налагодивши контакти з польською пресою в Галичині та за її межами. Цьому сприяла його зростаюча популярність, а також дружнє ставлення до поляків. Він,

своєю чергою, отримував можливість публікувати твори та інформувати поляків про літературу і проблеми українців, а також про польсько-українські справи. Водночас ця співпраця забезпечила письменнику певну матеріальну стабільність» (Franko, 2008, s. XX-XXI).

Серед польськомовних часописів, з якими у той час співпрацював письменник, літературознавець називає журнали «Przegląd Tygodniowy», «Dodatek Miesięczny», «Prawda», «Kurier Warszawski», «Kraj», «Przegląd Społeczny», «Ruch», «Kwartalnik Historyczny», «Ludzie», «Wiśla» та ін. У цих часописах І. Франко вміщував кореспонденцію з життя в Галичині, статті про галицьке село, суспільні та економічні справи Галичини, про етнографічні дослідження та фольклор, про українську літературу, театр і рецензії на видавничі новинки. Друкував він тут також оповідання «Грицева шкільна наука», «Урок каліграфії», «Хлопська комісія», «Сам собі винен», «На дні», «Добрий заробок», «Байка про добробут», «Домашній промисел», «Історія моєї січкарні», літературно-критичну працю «Польський селянин у світлі польської поезії» тощо.

«Співпраця українського письменника з польськими часописами принесла значний успіх, — підводить попередній теоретичний підсумок Ф. Неуважний. — Він опублікував у них сотні статей різноманітної тематики — суспільної, економічної чи культурної, кореспонденцію з життя Галичини, літературно-критичні праці, а також оприлюднив на їхніх шпальтах багато художніх творів. Таким шляхом Франко доходив до польського читача як публіцист, письменник і діяч, налагоджував контакти з людьми культури, науки, політики, прагнучи до зближення обох сусідніх народів» (Franko, 2008, s. XXVI).

Про подальший розвиток суспільно-політичних поглядів І. Франка Ф. Неуважний говорить у наступному підрозділі «В радикальній партії». За словами дослідника, процес пробудження свідомості та почуття національної окремішності галицьких українців, які називали себе русинами, набрав у 90-х роках прискорення разом із прагненням до розширення суспільних і політичних свобод. Національно орієнтована інтелігенція не була при цьому одностайною у своїх прагненнях. Старше покоління висувало суспільно помірковану про-

граму і надавало великого значення парламентській діяльності. Воно пішло на угоду з австрійським урядом та польськими консерваторами, які утримували владу в Галичині, оголосивши від 1890 р. так звану «нову еру». Натомість частина молодих радикалів, гостро критикуючи угоду, взялася організовувати власну партію під патронатом М. Драгоманова. У жовтні 1890 р. постала Русько-українська радикальна партія, засновниками якої були, зокрема, Михайло Павлик, Іван Франко і Кирило Трильовський. Програма аграрно-соціалістичного характеру передбачала розрив з угодовством, формування суспільної та національної свідомості серед селян і робітників, а також вимагала дотримуватися загального виборчого права і повної системи конституційних свобод у Галичині. Зокрема, І. Франко, який брав активну участь у розробці політичної програми партії, висловлював у своїх поглядах потребу спільної діяльності українських і польських прогресивних організацій задля демократизації життя та подолання монополії правління консервативного землевласництва (поміщиків). На думку письменника, це були найважливіші проблеми, оскільки суспільні конфлікти породжували конфлікти національні. Він виступав проти висунутої тоді українськими народовцями та певною частиною радикалів вимоги поділу Галичини на польську та українську частини, щоб із Східної Галичини та Буковини утворити автономну австрійсько-руську провінцію. Вирішення національного питання в Галичині він бачив у об'єднанні всіх українських земель в одній державі. Заснування радикальної партії, на думку Ф. Неуважного, розпочало новий період життя Франка, наповнений політичною та публіцистичною працею в партійних часописах і «Kurierze Lwowskim», а також літературною творчістю і науковою працею, яка все сильніше заявляла про себе.

Важливим для зміцнення суспільно-політичних переконань І. Франка, на переконання польського літературознавця, став його власний часопис «Житє і слово» — спочатку як двотижневик, а згодом як місячник, присвячений справам літератури, історії та фольклору. Часопису він надав загальноукраїнського характеру; тут публікували свої праці Михайло Драгоманов, Михайло Павлик, Агатангел Крим-

ський, Павло Грабовський, Михайло Коцюбинський, Уляна Кравченко, Леся Українка, Остап Терлецький, Осип Маковей, Василь Щурат та Леон Василевський. Однак переважно сам І. Франко впродовж п'яти років уміщував тут статті, літературні твори та переклади, багато уваги приділяючи фольклору. Чимало праць із часопису «Житє і слова» перевидавали в серії «Літературно-наукова бібліотека».

Восени 1895 р., перед наближенням довиборів до австрійського парламенту, радикальна партія висунула кандидатуру Франка на посла (депутата). На одній із зустрічей польських демократів із виборцями Львова кандидат критично поставився до їхньої позиції щодо українських справ, і полеміка перенеслася в пресу. Франко представив свої погляди у віденському тижневику «Die Zeit», де розкритикував суспільні відносини в Галичині та труднощі, з якими стикається український і польський селянсько-людовий рух. Він висунув багато звинувачень польській шляхті, консерваторам і демократам.

Окремо Ф. Неуважний розглядає у своїй вступній статті «проблему валенродизму» в працях І. Франка. Як пише літературознавець, «сукупність невдач Франка, незатвердження його габілітації, звинувачення у протистоянні поляків, виборча боротьба та чергова поразка глибоко озлобили його. Як він говорив пізніше, весь його світ ідей та ілюзій руйнувався. У стані розчарування він опублікував літературний памфлет "Поет зради" у віденському тижневику "Die Zeit". У ній він звинуватив Міцкевича в поширенні ідеології зради. На початку він зазначив, що не хоче підривати славу поета і висвітлює лише один мотив його творчості. І все-таки він завершив статтю наріканням на націю, "яка беззастережно вважає такого поета своїм найбільшим національним героєм і бардом і яка годує нові покоління отруєними плодами його духу"» (Franko, 2008, s. XXXV).

Цей політичний памфлет, як вказує Ф. Неуважний, викликав загальне обурення та кампанію проти І. Франка в польській пресі. Поета звільнили з «Львівського кур'єра», виключили з Польського історичного товариства та зі списку членів антропологічної комісії Академії мистецтв у Кракові. І лише група польських студентів Львівського університету й політехніки та з краківської організації

«Zjednoczenie», яка у відкритому листі захищала Франка від звинувачень у ненависті до польського народу, не піддалася настроям утиску.

Поляки, які знали Івана Франка (як-от Ян Бодуен де Куртене, Леон Василевський чи Людвік Кшивицький), вказували на політичні мотиви статті, насамперед на атмосферу та перебіг «баденських» виборів, які поглибили ворожість українського населення до поляків. Найточніше свою думку про статтю висловив Бодуен де Куртене, який у листі до Франка писав: «Ваша характеристика поетичних творів Міцкевича здалася і мені вкрай несправедливою [...]. Це була провина Бадені й галицької шляхти, а Міцкевич за це отримав від Вас на горіхи» (Franko, 2008, s. XXXVI).

Василевський, великий прихильник Франка, писав через п'ятнадцять років після її публікації: «Обурлива стаття Франка, опублікована під час підготовки до святкування сотої річниці автора «Дзядів», певно, викликала у поляків огиду до руського письменника та всього суспільства, яке він репрезентував. Памфлет і розголос у пресі мали тривалий і згубний вплив на ставлення поляків до Франка» (Franko, 2008, s. XXXVI).

Зрештою і сам український поет намагався виправдатися перед поляками та українцями за свої необдумані й емоційно мотивовані вислови.

Ф. Неуважний виділяє підрозділ під назвою «Ювілейний», де йдеться про ювілейні дати життя І. Франка, які відзначали в Польщі та Україні. Серед них — 25-річчя його літературної праці, організоване літературознавцями В. Гнатюком, І. Трусом та ін. «Відкриваючи урочистий вечір (30 жовтня), — пише літературознавець, — Гнатюк розповідав про участь ювіляра в тих змінах, які відбулися в житті галицьких українців за останню чверть століття. Він підкреслив, що Франко сягав думками поза межі країни і своїми творами показав шлях до широкої європейської культури, а також те, що своєю працею у рідній країні він посприяв пробудженню духовного життя. Франко повпливав на ціле молоде покоління письменників, які брали приклад з його творів, написаних «кров'ю від серця». Представник української науки Михайло Грушевський наголосив на історичних досягненнях на ниві національно-прогресивної праці за останні три

десятиліття. Він зарахував І. Франка до «найзначніших робітників тих пам'ятних часів». У свою чергу представниця письменників Наталія Кобринська зазначила, що Франко з його великим талантом і доробком становить «епоху в нашому культурно-літературному розвитку» і українці можуть сміливо ним пишатися. Його приятель Павлик виступив із довгою промовою від імені радикальної партії, зазначивши, що Франко у своїх творах виявив красу народної мови, вираженої в піснях і оповіданнях. Він також розумів тяжке життя простих людей голосно, на увесь світ, заявляв про їх права. Павлик також високо оцінив заслуги Франка перед партією» (Franko, 2008, s. XXXIX-XL).

Ф. Неуважний наводить і слова українського письменника, якими він відгукнувся на свій літературний ювілей: «Я не думаю, що я цього заслуговую. Але це наповнює мене радістю як симптом, знак того факту, що в широких колах нашої громади запалюється або вже сильно палає таке саме бажання освіти, свободи та широкого особистого й соціального розвитку, бажання якого є вираженням мого написання» (Franko, 2008, s. XL).

Слова українського письменника літературознавець намагається поширити й на польську націю та її культурні стосунки з Україною. У підрозділі «У науковому Товаристві ім. Шевченка» Ф. Неуважний простежує історію подальших польськомовних оригінальних творів та перекладів польською мовою поезій І. Франка. Відзначає літературознавець появу у багатьох польських часописах поетичних та прозових творів українського письменника: «З днів журби», «Перехресні стежки», «Semper tiro», «Великий шум», поеми «Мойсей» тощо.

«Чим є Франко для всієї української, а особливо для галицької спільноти, не треба нагадувати, — зауважує Ф. Неуважний. — Поет і белетрист, публіцист, економіст, фольклорист, історик літератури, а при цьому організатор і агітатор — він протягом довгих років заповнював своїми літературними працями та своєю публічною діяльністю всі шпарини в нашій національній праці, допоки не підросли на всіх цих нивах молоді сили, що дало йому можливість віддатися переважно літературно-науковій праці...» (Franko, 2008, s. XLII).

У підрозділі «Останні роки» Ф. Неуважний оглядає праці українського письменника початку XX ст. «Попри драматичну ситуацію, —

свідчить літературознавець, — Франко продовжував інтенсивно працювати. Цілі дні він проводив у Бібліотеці Оссолінеум або в Університетській бібліотеці, співпрацював із Товариством ім. Шевченка та з редакціями. Щороку виходили чергові томи його фольклористичних видань, дослідження з історії української літератури, він видавав томи поезії — *Давнє й нове* (1911), *Із літ моєї молодості* (1914) та переклади» (Franko, 2008, s. XLIV).

У заключних словах першого розділу вступу Ф. Неуважний емоційно зауважує, що у 17-ту річницю смерті, у травні 1933 р., на могилі І. Франка встановлено сповнений експресії пам'ятник різця Сергія Литвиненка, що зображує каменяра, який кайлом розбиває гранітну скелю. Скульптура, натхненна віршем «Каменярі», влучно символізує життя і діяльність І. Франка.

На початку другого підрозділу «Суспільні та естетичні ідеали» Ф. Неуважний констатує, що світогляд І. Франка з часом зазнавав значної еволюції. У студентські роки письменник перебував під впливом марксизму, що знайшло відображення в його причетності до соціалістичного руху, пропаганді ідеї соціалізму та радикальному змісті його творів. Учений наводить слова українського письменника, якими він так охарактеризував тодішню свою позицію: «Нас вабила спільність людей, груп і країн. Ми сьогодні не зрікаємося цих думок, бо соціалізм першим дав нам міцну основу для нашої любові до народу» (Franko, 2008, s. XLVIII).

У зрілій громадській і письменницькій діяльності Івана Франка домінували ідеї праці для народу, його просвіти, захисту економічних і політичних прав, пробудження національної свідомості. Він виступав за демократичне, радикальне, але ненасильницьке вирішення соціальних проблем. Програму Радикальної партії, співавтором якої він був, він назвав аграрно-соціалістичною. Виступав письменник і проти надання селянському руху класового характеру.

Подальша ідейна еволюція І. Франка, на думку Ф. Неуважного, знайшла вираження в збірці віршів «Мій ізмарагд» 1898 р., у його ювілейній промові та у виході з Радикальної партії. У 1896–1907 роках він критикував положення наукового соціалізму в журналістиці, а

також практику соціал-демократичних партій. У передмові до «Мого ізмарагду» поет, учорашній учасник виборчої кампанії, відрікається від світу, сповненого жорстокості й антагонізмів, у якому «буде (насправді вже є) формальна релігія, заснована на догматах ненависті й класової боротьби». Письменник прямо заявляє, що ніколи не був послідовником цієї «релігії». Паралельно з ідейною еволюцією змінювались й естетичні погляди І. Франка. Від романтизму вони поступово переходять до реалізму, від ідеалістичного сприйняття світу до матеріалістичної його оцінки. Особистий естетичний канон письменника Ф. Неуважний аналізує крізь призму його відомої статті 1878 р. «Література, її завдання та найважніші ціхи». Розглядаючи проблеми мистецтва та його співвідношення з дійсністю, І. Франко, зазначає літературознавець, вважав, що література повинна бути відображенням життя, творчості та думки певної доби, розкривати позитивні та негативні сторони подій своєї епохи, щоб дидактично впливати на читача. Отже, Франко надав літературі право на активне втручання в соціальні, політичні та національні проблеми та конфлікти епохи.

Звертає літературознавець увагу й на вимоги, що їх український письменник висував до літературної критики, від якої насамперед вимагав науковості та історичності. Він також вважав, що естетичний аналіз повинен спиратися на методи, відомі психології, оскільки естетика як наука про відчуття прекрасного є її частиною. Найбільш чітко, на думку Ф. Неуважного, літературно-критичні критерії, якими послугувався І. Франко у своїй творчій діяльності, були сформульовані в його відомій праці «З секретів поетичної творчості». Як зазначає вчений, літературно-критичний доробок Івана Франка значний за обсягом, містить чимало відгуків, адресованих західноєвропейській, українській, а також польській художній словесності. Про тісні зв'язки між польською та українською літературою від самого початку їх розвитку він говорив на з'їзді польських письменників і журналістів у Львові 1894 року, де водночас стурбовано констатував: «У всій Слов'янщині немає двох народів, котрі б із погляду політичного і духового життя так міцно зрослися між собою, так пов'язані численними узами і, незважаючи на це, так довго цуралися один одного, як поляки та українці» (Franko, 2008, s. LI-LII).

Серед польських літературно-критичних пріоритетів Івана Франка Ф. Неуважний називає постаті А. Міцкевича, Б. Залеського, Ю. Словацького, С. Гощинського, Г.Сенкевича, Б. Пруса, Е. Ожешко, М. Конопницької та ін. Кілька статей Франко присвятив селянській тематиці, як-от «Польський селянин у світлі польської поезії» та ін., де йшлося про засвоєння цієї тематики у творчості І. Крашевського, Т. Ленартовича, Б. Пруса, Я. Каспровича, М. Конопницької та ін. Особливо Ф. Неуважний виділяє літературно-критичні оцінки українського письменника творчості останньої. Він підкреслював її чуйність, але найвище оцінював яскравість форми, ідейний зміст її творів і повноту щирого жіночого почуття, що служило її ідеалам. «Вона, — наводить учений слова Франка, — поетеса цілого народу, — але селянин і земля, що його годує, польська земля — це основа всього її світогляду, центр, до якого спрямовані всі її почуття й поетичні бачення…» (Franko, 2008, s. LIV).

Франко вважав, що М. Конопницька вміла досконало співпереживати духу й загальному тону польської народної пісні, черпати з неї багатство мелодій і мотивів.

У розділі «Проза і драматургія» Ф. Неуважний деталізовано описав відповідні жанрові здобутки українського письменника. Автор відзначає, що Іван Франко написав дев'ять повістей і понад сто епічних творів — оповідань, повістей, картин, психологічних портретів, притч і байок. Писав він українською, польською та німецькою мовами. Особливе визнання письменник здобув завдяки своїм малим формам. «... Щодо літературної кар'єри, — цитує І. Франка літературознавець, — то головним моїм взірцем був Золя, потрохи Діккенс, Брет-Гарт, Марк Твен і Щедрін. Зрештою я шукав собі сам дороги, пробував різних тонів і різних манер, дивлячись на одно, щоб зміст був свій, щоб душа твору була частиною моєї душі» (Franko, 2008, s. LVI).

Серед безперечних здобутків художнього стилю франківської прози Ф. Неуважний відмічає те, що І. Франко завжди намагався зацікавити свого читача, розбурхати його уяву, розширити тематичні рамки тодішньої української прози, вийшовши за межі типової на той час для неї сільської тематики. Він торкався тем сучасних соці-

альних змін, а також історичних тем, надавав героям психологічної мотивації та дбав про глибший, філософський посил своїх творів.

У колі епічних творів І. Франка літературознавець виокремлює його оповідання на робітничу тематику: «Ріпник», «На роботі», «Навернений грішник», «Ян Залепуха», «Задля празника», «Полуйка», «Вівчар»; романи: «Boa constrictor» та «Борислав сміється». «Героїв цих повістей, — відзначає літературознавець, — автор представив чітко, у свій час в своєму середовищі. Водночас Франко розвинув нові форми художньої умовності. Описані події самі навіюють метафору, що наростає впродовж твору, набуваючи сенсу та соціального звучання. В *Boa constrictor* він представив еволюцію дрібного, одержимого грошима торговця, у жадібного мільйонера та соціального душителя. Друга повість — *Борислав сміється*, заснована на реальних подіях 1873 року, коли рішучі нафтовики підпалили свої вікна на знак протесту. Збірним героєм виступають робітники, а центральною постаттю — їх лідер Бенедьо Синиця, противник стихійних дій, що прищеплюють людям ідею організованої боротьби. Обидві повісті завдяки новому і живому змісту та сугестивній оповіді, здобули велику популярність» (Franko, 2008, s. LVII-LVIII).

Водночас, як відзначає Ф. Неуважний, у полі творчого зору І. Франка незмінно залишалося галицьке село, його минуле, побут, звичаї та суспільні проблеми: оповідання «Лесичина челядь», «Добрий заробок», «Два приятелі», «Ліси і пасовиська», «Сам собі винен», «Домашній промисел», «Вугляр», «Історія моєї січкарні», «Моя стріча з Олексою»; цикл оповідань «З бурхливих літ», роман «Великий шум», повісті «Лель і Полель», «Перехресні стежки». «Селянські оповідання, — як зазначає Ф. Неуважний, — вирізняються простотою і безпосередністю нарації, у них автор часто звертається до анекдотів, жартів, народних пісень і розповідей самих селян, трактуючи фольклор як природний уклад і стиль життя сільської спільноти, а не як елемент декорації» (Franko, 2008, s. LIX).

Серед інших епічних творів І. Франка в полі дослідницького зору літературознавця опинились його тюремні оповідання «На дні», «До світла», «Панталаха», «В тюремнім шпиталі», у яких письменник як колиш-

ній в'язень змальовує драматичну галицьку дійсність, із психологічною допитливістю показуючи гріхи й покарання своїх героїв, а також його автобіографічні твори, головним героєм яких найчастіше виступає персонаж на ім'я Мирон, себто літературне альтер-его автора, а темою — його життєвий шлях, починаючи з раннього дитинства («У кузні», «Малий Мирон», «Микитичів дуб») і до шкільних і молодших років («Грицева шкільна наука», «Оловець», «У столярні», «Schönschreiben», «Отець гуморист», «Гірчичне зерно», «Борис Граб»). Згодом ці твори опубліковано у збірці «Малий Мирон і інші оповідання» (1903), які ілюструють внутрішній світ сільської дитини та студента, його чуйність і бажання здобувати знання, галицьку систему освіти.

Звертає увагу дослідник і на численні сатиричні твори Івана Франка — «Опозиція», «Звірячий бюджет», де змальовано сліпу лояльність до влади та обтяжливу податкову систему; «Свинська конституція», «Казка про добробут», «Острий-преострий староста», «Історія одної конфіскати» — із різкою критикою австрійського суспільного ладу та поведінки її державної адміністрації. У романі «Для домашнього огнища» письменник у негативному забарвленні змалював консервативні кола польської інтелігенції з її соціальними, національними та моральними проблемами.

Характеризуючи драматургічні здобутки І. Франка, Ф. Неуважний передусім констатує, що його твори відрізнялися від ранішої української драматургії, виносячи на сцену сучасні проблеми села і міста. Лише п'єса «Сон князя Святослава» стосується історичної тематики, але головна ідея твору — захист єдності та цілісності Київської Русі — мала актуальне значення.

Найважливіше місце в літературній творчості І. Франка посідала поезія. Про це йдеться у 7-му розділі «Поезія», де, на думку Ф. Неуважного, І. Франко найбільш глибоко і точно висловив свої переживання, думки, погляди, своє нестримне прагнення до свободи. Він був творцем великої внутрішньої сили та експресії, для якого поезія була найбільшою потребою і силою. Перші опубліковані вірші «Народна пісня» та «Котляревський» були написані в 1873 році, і саме цей рік вважається початком літературної діяльності І. Франка.

Головні, концептуальні спрямування франківської поезії Ф. Неуважний визначає, посилаючись на критичну характеристику творів поета, висловлену в працях О. Білецького, який писав: «У поетичній лірі Івана Франка є три основні струни. Перша — це бойові пісні, схожі на пісні стародавнього Тіртея, який, за легендою, надихав спартанське військо до подвигу. Друга — це струна інтимної лірики, гірких роздумів про власне невдале життя, про складність поєднання особистих і суспільних питань. І третій — "мідна струна" (за висловом В. Гюго) — струна викриття, обурення, іронії та глузування» (Білецький, 1965, с. 473).

Характеризуючи поетичну творчість І. Франка, польський літературознавець найперше відзначає велику кількість жанрів, до яких звертався український письменник — як традиційних, так і тоді ще не засвоєних українською літературою, а також те, що, порівняно з прозою, він дуже ретельно відточував форму поетичних творів. «Тематику своїх поетичних творів, — пише Ф. Неуважний, — Франко використовував для літописання особистого та суспільного досвіду людини, сформованої у національних та культурних умовах Галичини, що постійно перебувала в пошуках. При цьому письменник вважав, що обмеження тем лише власною країною чи народом призводить до провінційності. Тому прагнув розширити рамки і збагатити українську літературу історичним досвідом та літературними здобутками інших народів. Багатим джерелом тем і мотивів він також вважав найдавніші культурні пам'ятки —Біблію, апокрифи, легенди, притчі, казки та фольклор» (Franko, 2008, s. LXXII).

Далі в хронологічній послідовності їхньої появи літературознавець коротко характеризує ідейно-тематичний зміст поетичних збірок І. Франка та їхніх основних творів. Серед них — «Балади і розкази»(1876), назва якої натякала на зв'язок із А. Міцкевичем і була свідченням його тодішнього юнацького романтизму та завершувала перший, ранній період творчості українського поета. Твори, які І. Франко написав у другій половині 70-х років XIX ст., Ф. Неуважний характеризує як такі, що були пройняті впливом ідей М. Драгоманова — поема «Наймит», перший сатиричний вірш «Поступовець», тюремні вірші «Товаришам з тюрми» та «Тюремна думка», поема «Ка-

менярі» (1878), яка, на думку літературознавця, стала вираженням тогочасних настроїв поета і свідченням того, що він став борцем за нові ідеї. Каменярі — алегоричний образ борців за прогрес, і поет надав йому характеру піднесеної розповіді про мрійливе видіння. Він зображує людей, прикутих до скелі, які спільними зусиллями розбивають її молотами, щоб прокласти нову дорогу. Як каменярі зі скелею, борці за ідею стикаються з твердою матерією реальності та негараздами, будуючи дорогу для прогресу та нового життя. Вони не очікують оплати чи слави, бо добровільно взяли на себе цю працю. Вони вірять у справу і не зупиняються на досягнутому, бо, як каже поет, «за черепами наших голів мусить прийти все щастя». Художні засоби, стиль, лексика, образи, алегорії та метафори викликають певні естетичні та ідейні асоціації. Вірш став одним із найвідоміших програмних поетичних творів І. Франка. Його популярність призвела до того, що поет отримав прізвисько Каменяр. Його відповіддю на переслідування австрійської та російської влади, зокрема на другий арешт, став ще один визначний поетичний текст, написаний 1880 року, — «Гімн» («Вічний революціонер»), надрукований у львівській газеті «Praca» польською мовою (1882, № 9) під назвою «Hymn. Wicznyj revolucjoner» за підписом «Myron». Відомо, що до 25-річчя творчості поета молодий композитор Станіслав Людкевич написав мелодію на слова цього «Гімну».

Високу оцінку з боку Ф. Неуважного отримали й наступні поетичні збірки українського поета — «З вершин і низин» (1887, 1893), у якій автор запровадив новий стиль висловлювання, адаптував поетичні образи до зразків європейської поезії, збагатив ритміку вірша, що стало «найважливішою подією з часів «Кобзаря» Т. Шевченка»; «Зів'яле листя» (1896), вірші якої сам автор визначив як «найсуб'єктивніші з усіх, що з'явилися в українській літературі від часу автобіографічних віршів Шевченка і водночас найбільш об'єктивні у способі зображення складних людських почуттів»; «Мій Ізмарагд» (1898), що містила притчі, легенди, поради й практичні настанови, відібрані з різних джерел і складені у своєрідний кодекс християнської моралі й філософії; «Поеми» (1899), до якої були включені переклади й переробки з давньої літератури різних народів; «З днів журби» (1900), де були роз-

міщені нові ліричні вірші та дві поеми, написані в період конфлікту письменника з українським суспільством після його статті «Дещо про себе самого» і з польським середовищем після «Поета зради», в яких панують суперечливі настрої, роздуми над життям і творчістю.

Як зазначає Ф. Неуважний, в останній збірці багато місця займають роздуми про мистецтво. І. Франко розмірковує над тим, що таке мистецтво, яка роль митця, які джерела натхнення і яке місце мистецтва в житті. Він висловлює тут свої погляди на поезію, спираючись на тодішні естетичні суперечки у європейській літературі, що стосувалися модернізму, а особливо двох його напрямів — декадентства і символізму, які викликали жваві та суперечливі реакції в літературній критиці. Із позиції визнаного й досвідченого письменника, І. Франко прагнув впливати на молодих українських літераторів. Він зазначав, що існують течії, яких сам не сприймає. Свої застереження він висловив у полемічному вірші «Лісова ідилія», де виклав своє ставлення до модернізму, поезії та її суспільної ролі. Свою розгорнуту відповідь щодо поглядів поета Миколи Вороного із закликом до рішучої європеїзації української поезії від листопада 1900 року він опублікував у 1903-му. Знову вміщена в збірці «Semper tiro» (1906), вона підкреслювала актуальність проблеми.

Як констатує Ф. Неуважний, попри сформований у літературознавчих колах міф про повне несприйняття І. Франком модернізму, насправді у своїх теоретичних працях та поетичних творах він критикував не сам напрям, а творчість його представників за вторинність, брак смаку, схильність до низькоякісного наслідування європейських зразків.

В окремому (5-му) розділі передмови Ф. Неуважний розглядає переклади письменника. «Наступна сфера літературної діяльності Франка, — зазначав літературознавець, — переклади, завдяки яким він збагатив українську літературу шедеврами інших народів. Перекладам художньої літератури, особливо — поезії, письменник надавав велике значення. У передмові до збірки Поеми (1899), в якій було вміщено переклади та переробки творів із давніх літератур Сходу і Заходу, він писав: “Коли правда те, що головне значення поезії в тім лежить, що вона розширює нашу індивідуальність, збагачує душу такими вражен-

нями і почуваннями, яких вона не зазнала би в звичайнім житті, або не зазнала би в такій силі і ясності, то, думаю, що передача чужомовної поезії, поезії різних віків і народів рідною мовою збагачує душу цілої нації, присвоюючи їй такі форми і вирази чуття, яких вона не мала досі, будуючи золотий міст зрозуміння і спочування між нами і далекими людьми, давніми поколіннями"».(Franko, 2008, s. CXXVII).

Як свідчить польський літературознавець, перекладами з інших мов І. Франко займався, починаючи з юнацьких років і до останніх днів життя. Його цікавила світова література, починаючи від Стародавнього Сходу, зокрема староіндійська література, через античну поезію Гомера, Гесіода, Сапфо, Софокла, Горація, Овідія та Вергілія, епічну поезію багатьох народів, у тому числі — їхні народні пісні і балади, до класичної та сучасної європейської літератури. Багато перекладів І. Франко зробив і з творів слов'янської літератури — чеської, словацької, сербської, болгарської, російської та польської. Із польських поетів він найбільше перекладав поезії Адама Міцкевича, проте перекладав також і Себастьяна Кленовича, Адама Асника, Віктора Гомулицького, Анджея Немоєвського, Яна Брожека. З англійської літератури поет увів до української культури твори Шекспіра, Байрона та Шеллі, із шотландської — Роберта Бернса, із німецької — Гете, Шиллера та Гейне, а з французької — Гюго та Верлена; перекладав він також твори Данте, Кальдерона та Ібсена.

Як важливу частину величного творчого спадку І. Франка, відзначає Ф. Неуважний у 6-му розділі своєї праці його наукову діяльність. «Разом із літературою, — пише він, — головною сферою своєї діяльності Франко вважав науку. Його інтереси охоплювала, зокрема, філологія, етнографія та історія. Він мав чималий доробок як дослідник фольклору, історик української літератури та видавець фундаментальних наукових матеріалів» (Franko, 2008, s. CXXIX).

Наукову діяльність І. Франко розпочинав із фольклору, а етнографічним дослідженням він надавав великого значення для пізнання соціальної та духовної культури народів. У своїх фольклористичних зацікавленнях український письменник співпрацював із численними польськими установами — Антропологічною комісією Краківської

академії знань та часописами «Wisła» («Вісла») і «Lud» («Народ»). Починаючи з 1895 р. І. Франко почав також друкувати свої праці в періодичних виданнях Наукового товариства ім. Шевченка. Заслуговують на увагу й видавничі ініціативи письменника. У рамках роботи та видавничої діяльності згаданого товариства І. Франко підготував, зокрема, три важливих видання, що були високо оцінені вченими. Перше — п'ятитомне зібрання досі не відомих апокрифів та легенд, зібраних із українських рукописів XV–XVIII ст. — «Апокрифи і легенди з українських рукописів» (1896–1910). Другим був тритомник «Галицько-руські народні приповідки» (1901–1910). Більшість «приповідок» Іван Франко записав безпосередньо від людей, а потім доповнив видання рукописними та друкованими матеріалами. Результатом його багаторічних досліджень народних пісень стала монографія «Студії над українськими народними піснями, ч.1» (1908), у якій він приділив багато уваги історичним пісням та баладам XVI–XVII ст.

Серед яскравих літературно-критичних праць І. Франка Ф. Неуважний називає дослідження, присвячені творчості Данте, Шекспіра, Гете, Шиллера, Байрона, Золя, письменникам слов'янських літератур й, зокрема, українській. Вінцем його літературно-критичної діяльності вчений вважає працю з історії літератури «Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.» (1910).

Заключний, 7-й розділ своєї праці Ф. Неуважний присвячує спробі узагальнення рецепції творчого спадку І. Франка в Польщі. Як зазначає літературознавець, «Іван Франко ще за життя був визнаним у світі письменником та вченим. Його твори були відомими не лише в Австро-Угорській монархії чи в Росії та інших слов'янських країнах, а й у Німеччині, Швейцарії та Канаді. Найтісніші зв'язки він утримував із представниками польської, російської та чеської культури.

Висвітлення ставлення поляків до Івана Франка — нелегка справа, адже ми маємо справу із постаттю великого формату, з величезним літературним, науковим та публіцистичним доробком, майже п'ята частина якого була написана польською. Франко також брав активну участь у громадському культурному та науковому житті Польщі і залишив свій слід у кожній із цих галузей» (Franko, 2008, s. CXXXIII-CXXXIV).

За словами Ф. Неуважного, Польща завжди залишалася в колі важливих тематичних пріоритетів І. Франка. Про це свідчать і його численні знайомства та особисті творчі стосунки із багатьма польськими письменниками та вченими (Б. Спаустою, Б. Червенським, Я. Каспровичем, М. Конопницькою, Я. Стапінським, А. Малецьким, А. Брюкнером, П. Хмелевським, Я. Бодуеном де Куртене та ін.), а також багатолітня співпраця з польськомовним часописом «Kurier Lwowski» («Львівський кур'єр»).

Еволюцію польського сприйняття творчості українського поета Ф. Неуважний поділяє на чотири періоди. Перший — період за життя письменника, другий — міжвоєнні часи, третій — період Другої світової війни і четвертий, найдовший — після 1945 р. У всі ці періоди, констатує вчений, це сприйняття було різним, змінювався теж і рівень зацікавленості І. Франком.

У перший період «золотим мостом» між письменником і польським читачем була співпраця Івана Франка з польськими часописами. Він друкував свої твори в понад двадцяти часописах, доносячи, таким чином, свою думку до польського читача як письменник, публіцист, учений та громадський діяч, знайомлячи його з українськими проблемами, а також — культурою та літературою. Пишучи польською мовою та перекладаючи свої твори, він популяризував власну творчість. Починаючи з 80-х рр. XIX ст. Франкові присвячувалося багато статей у польських часописах; це були переважно обговорення його громадської та письменницької діяльності, що водночас відображали ідейне спрямування цих часописів. Незалежно від позиції авторів щодо І. Франка, ці статті свідчать про його присутність у суспільній свідомості поляків.

Уперше твори українського письменника опубліковано на сторінках часопису «Przegląd tygodniowy» («Тижневий огляд») в 1884 р. Тоді ж багато польських літературних критиків та письменників прихильно оцінювали творчість І. Франка. Одним із перших відгукнувся Е. Пшевуський, який у 1884 р. на сторінках згаданого часопису охарактеризував творчість українця такими теплими словами: «Франко — русин душею і тілом, тож він може неодноразово дивитися на відносини, що

безпосередньо нас стосуються, через певну власну національну призму— він, однак, ніколи не був пропагандистом взаємної ненависті. Детально ознайомлений із польською літературою і захоплений прогресивними уявленнями, він ніколи не уникав спільної роботи на прогресивному ґрунті і ніколи не вагався, за потреби, писати польською мовою, якою володів, як своєю рідною» (Franko, 2008, s. CXXXVIII).

Серед інших польських симпатиків І. Франка Ф. Неуважний називає Е. Ожешко, Е. Пільця, А. Свєнтоховського, А. Немоєвського, З. Пшесмицького, Л. Василевського та ін. Водночас, як зауважує літературознавець, ставлення галицьких поляків до І. Франка було неоднорідним. Його суспільна і політична діяльність, радикальні погляди, критичне або негативне ставлення до польської шляхти та бюрократії викликали численні застороги з боку консервативної частини суспільства. Консервативна преса, а особливо «Czas» («Час»), «Dziennik Polski» («Польський щоденник») чи «Gazeta Narodowa» («Національна газета»), трактували його письменство та діяльність як агітаційну та підривну акцію, небезпечну для монархії, а також і для польських інтересів. Непокоїла їх безпосередня участь І. Франка в галицькому селянському (людовому) русі та співпраця з польськими часописами, що давало йому можливість впливати на поляків у радикальному дусі. Відомі заклики консерваторів до преси, щоб вона не допускала І. Франка на свої шпальти.

У міжвоєнний період увага польської культурної спільноти до творчості І. Франка, констатує вчений, дещо послабилась, що, на його думку, передусім було пов'язано з особливостями тогочасних політичних польсько-українських відносин — конфліктами перед Першою світовою війною та кровопролитними битвами за Львів і Східну Галичину. У такій політичній ситуації творча співпраця між обома сусідніми державами була на якийсь час пригальмована. Водночас, уже з другої половини 1930-х років поступово починають відновлюватись систематичні польсько-українські культурні зв'язки й, зокрема, інтерес поляків до творчості І. Франка. У цей час з'являються нові переклади його прозових та поетичних творів. Найбільшу роль у популяризації поетичної творчості І. Франка в той час відіграв Богдан Лепкий, поет і перекладач, пов'язаний

із Краковом ще до війни, а з 1925 р. — завідувач відділу літератури та української мови в Ягеллонському університеті. Оцінюючи значення творчих досягнень І. Франка, Ф. Неуважний посилається на такі слова Б. Лепкого: «Як кожен світлий розум, — писав Лепкий, — Франко, навіть вступивши на поле утилітарної праці, зміг створити твори надзвичайної гідності. Такими є його повість про XII століття Захар Беркут, цикл оповідань В поті чола, а особливо поема про хитрого лиса Лис Микита, Пригоди Дон Кіхота та Абу-Касимові капці. Лис Микита здобув йому найбільшу популярність, тому що він став улюбленим читанням тієї частини народу — дітей. Коли вони виростуть, вони прочитають На старі теми і Мойсея. І як кожна велика людина Франко багато працював… Син коваля… У його творах довго, довго бриніло щось, ніби ехо ударів молота та ковадла. Аж врешті викував собі мову, летючу мов іскра, надійну як плуг та гостру як меч» (Franko, 2008, s. CLXIV).

У період Другої світової війни, попри важкі військово-політичні обставини, інтерес до творчості І. Франка і гідного вшанування його пам'яті в польському культурному середовищі все ж зберігався. Велика увага приділялася, зокрема, підготовці до відзначення 25-ї річниці смерті Івана Франка, яка припала на 1941 р. Львівська філія Державного видавництва національних меншин виступила з ініціативою видати 5-томну добірку творів письменника польською мовою. Упродовж 1940-х років чимало польських перекладів поетичних та прозових творів І. Франка були опубліковані в тодішніх часописах.

У повоєнний період, із жалем констатує Ф. Неуважний, відкриття та пізнання творчості І. Франка йшло повільно. Про творчість письменника писали рідко і здебільшого з ювілейних нагод. Небагато було в цей час і його польськомовних перекладів.

Власне знайомство з творчістю українського письменника Ф. Неуважний датує другою половиною 1940-х років. Як він зауважував, сторіччя з дня народження І. Франка, що припало на 1956 рік, стало проривом для ширшого сприйняття його творчості та особи. За резолюцією Всесвітньої ради миру знаменну дату відзначали в багатьох країнах, а в Польщі ювілей призвів до зростання згадок про письменника у пресі та нових перекладів його творів.

Важливою подією стала ювілейна сесія, організована у квітні 1957 р. у Варшаві Комітетом славістики Польської академії наук спільно з Польсько-радянським інститутом. Без перебільшення можна сказати, що вона дала початок польському франкознавству. Ключову роль у змістовному обґрунтуванні наших зобов'язань перед І. Франком, зазначає Ф. Неуважний, відіграв Мар'ян Якубець, який у своїй доповіді «Про програму досліджень творчості Івана Франка» представив багато дослідницьких тем щодо зв'язків великого українця з польською літературою та культурою. «Варто додати, — продовжує Ф. Неуважний, — що Якубець не обмежувався лише дослідженнями Франкової творчості, а й заохочував докторантів займатися темами, пов'язаними з Франкознавством, переконував видавців співпрацювати з дослідниками» (Franko, 2008, s. CLXXV).

Серед інших авторитетних польських літературознавців, що досліджували творчість І. Франка, Ф. Неуважний виділяє імена М. Купльовського, Г. Паздро, Е. Горнової, А. Вонторського, Е. Касперського, К. Яворського та ін.

Поряд із ґрунтовною авторською передмовою, книжка містить 158 творів різних періодів творчості І. Франка, опублікованих як за життя письменника, так і анонсованих пізніше з його літературної спадщини. До збірки увійшли поезії та уривки віршів, які вже були перекладені польською мовою та опубліковані в журналах, антологіях та інших виданнях із 1887 до 2004 року. Бібліографічний запит дав можливість визначити 75 таких творів, і вони увійшли до тому як передруки. До збірки не були включені фрагменти віршів, наведені в історико-літературних дослідженнях чи полемічних статтях, а також вірші, опубліковані в підручниках і хрестоматіях.

Другу велику групу в книжці становлять твори, які вперше публікувалися польською мовою. Їх налічується 83. Першими за хронологією ідуть переклади, підготовлені в 1940–1941 рр. у Львові для планованої польської 5-томної добірки творів І. Франка. Перші два томи за редакцією українського письменника Степана Тудора мали містити поезію в перекладах Генрика Зальца, Мечислава Яструна, Станіслава Єжи Леца, Францішека Парецького, Леона Пастернака, Адама Важи-

ка та Влодзімежа Слободника. Видання не було опубліковане через початок німецько-радянської війни, але матеріали вціліли й зберігаються у відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України в Києві. Там їх люб'язно надала Ф. Неуважному дирекція Інституту. Із цих матеріалів до добірки увійшли досі не перекладені твори, загалом 14 віршів і три пісні з поеми «Мойсей». Деякі з перекладів у теперішньому вигляді дещо відрізняються від машинописів, оскільки потребували певного редагування.

Ще одна велика група — 69 поезій, уперше опублікованих польською мовою, — це вірші, відібрані спеціально для цієї книги, щоб показати різнопланову поетичну творчість Івана Франка. Їхніми авторами були відомі перекладачі та письменники: Тадеуш Хрусцелевський, Богдан Дроздовський, Єжи Литвинюк, Тадеуш Карабович, Базиль Назарук, Антоній Середницький, Анджей Шиманський та ін. Підбір творів ґрунтувався на останньому, найповнішому на сьогодні виданні творів Івана Франка — «Зібрання творів у п'ятдесяти томах» (Київ, 1976–1989), точніше на його перших п'яти томах, а вірші, які в цьому виданні пропущено, знайдено в збірках, виданих за життя поета.

Згадане вище видання містить інформацію про дату написання твору та дані про першодрук оригіналу. У томі Ф. Неуважного дати під рядками також повідомляють про час створення твору (якщо дати немає, то це означає, що її неможливо визначити). Інформацію про перше видання твору подано в примітках до книжки.

У примітках також міститься інформація про переклад твору польською мовою. Вони стосуються як перекладу, який увійшов до цієї добірки, так і інших перекладів, якщо твір багаторазово перекладали і перевидавали. Таким чином для деяких творів створено списки перекладів і перевидань, які водночас інформують і про їхню рецепцію. Це стосується, звичайно, уже перекладених і виданих творів. Проте якщо в примітці до твору не подано жодної інформації про переклад, це означає, що це перше видання перекладу. Виноски також містять коментарі та пояснення. Оновлено орфографію та пунктуацію вже надрукованих перекладів.

Історія української культури кінця XIX — початку XX століття дуже тісно переплетена з постаттю Івана Франка, одного з найвидат-

ніших і найвпливовіших українських митців. Його письменницький доробок нараховує понад п'ять тисяч позицій: поезію, прозу та драматургію, переклади різними мовами, а також критичні та літературознавчі статті, наукові праці та сотні публіцистичних текстів на культурні, соціальні, політичні та економічні теми. Незважаючи на це, дослідники спадщини І. Франка сходяться на тому, що найважливіше місце в його творчості посідає поезія.

Над виданням перекладів польською мовою творів Каменяра, автора поеми «Мойсей», професор працював тривалий час, розшукуючи в розрізнених виданнях та в архівах книжкових видавництв переклади, що з'явилися за сто років. Таким чином, створено цілісний твір життя, такий важливий у перекладацькій творчості Ф. Неуважного. У том «Іван Франко. Вибір поезії» увійшли твори класиків польської перекладацької школи української літератури, таких поетів, як Казімеж Анджей Яворський, Леон Пастернак, Влодзімеж Слободник, Тадеуш Хрусцелевський, Олександр Баумгардтен та Сидір Твердохліб. У цій перекладацькій роботі реалізовано бажання всеосяжного перекладу творів Івана Франка польською мовою, хоча Ф. Неуважний усвідомлював, що це неможливо.

Франкіана Ф. Неуважного є значним внеском до вивчення творчості українського письменника. В останніх словах своєї статті він писав: «Сподіваюся, що мені вдасться наблизити поезію Франка до польського читача і викликати зацікавлення його творчістю» (Franko, 2008, s. CLXXXII).

Ф. Неуважний був і залишається одним із найбільш визначних і вдумливих польських дослідників української літератури, крім того, палким її поціновувачем і щирим другом України. За словами А. Середницького, «Флоріан Неуважний, як рідко хтось із польських літературознавців, розумів менталітет і пружини поведінки східнослов'янських народів, особливо українців. Він палкий речник польсько-української дружби та співпраці. […] Якби хтось запитав, як слід оцінювати місце Флоріана Неуважного серед польських друзів України, відповідь була б, що він посідав чільне місце серед таких відомих людей, як Павлин Свенцицький, Юзеф Лободовський, Єжи

Єнджеєвич, Мар'ян Якубець, Єжи Ґедройць, Мар'ян Юрковський та Базилій Бялокозович» (Serednicki, 1999, s. 47).

ЛІТЕРАТУРА

1. Білецький, О. (1965). Поезія Івана Франка. У *Зібрання творів у п'яти томах* (Т. 2). Київ.

2. Nieuważny, F. (1993). *O poezji ukraińskiej: od Iwana Kotlarewskiego do Liny Kostenko.* Białystok: Wydawnictwo ŁUK.

3. Franko, I. (2008). *Wybór poezji* (Oprac. F. Niewuważny). Biblioteka Narodowa, 257, seria II, V–CXCIV. Wrocław–Warszawa–Kraków.

4. Serednicki, A. (1999). Florian Nieuważny. W: *Z użątku polsko-ukraińskiego*. Warszawa.

REFERENCES

1. Biletskyi, O. (1965). Poeziia Ivana Franka. In *Zibrannia tvoriv u piaty tomakh* (Vol. 2). Kyiv. [in Ukrainian]

2. Nieuważny, F. (1993). *O poezji ukraińskiej: od Iwana Kotlarewskiego do Liny Kostenko*. Białystok: Wydawnictwo ŁUK. [in Polish]

3. Franko, I. (2008). *Wybór poezji* (Oprac. F. Niewuważny). Biblioteka Narodowa, 257, seria II, V–CXCIV. Wrocław–Warszawa–Kraków. [in Polish]

4. Serednicki, A. (1999). Florian Nieuważny. W: *Z użątku polsko-ukraińskiego.* Warszawa. [in Polish]

Отримано: 09.09.2026
Прорецензовано: 17.09.2026
Схвалено до друку: 29.09.2026